

ellen védekezik, midőn módosított változatban értékesíti az eredeti formában elhasznált tartalmat: „A kritikus itt *leteszi a pontot*, mert érzi, hogy kezében megbotlik a toll és akarata ellenére lírát ír” (A Hét 18 [1907]: 891).

5. A szólás szóbeli használatát napjaink gyakorlata igazolja. Írásos rögzítésével is találkozunk. A nyári időszámítás életbe léptetésekor a Lant-csillagképre utalva (Pallas-Lexikon 4 : 731) írja az újságíró: „ma éjjel két óraker »*leteszük*« a *Lantot*”, majd a szó-játékot értelmezve, szólásunkkal fogalmazza meg a helyzetváltozást: „előbb *teszi le a »lantját*«, munkáját ma éjjel a pesti muzsikusz, pincér és az éjszakai kávéfőző-kisasszony” (Esti Hírlap 1957. június 2. 3); Medgyaszay Vilma a Kossuth-díj elnyerésekor többek között így nyilatkozott: „Amíg a művészen szusz van, tanulnia, olvasnia kell . . . vagyis — amíg él, »*nem teheti le a lantot*«” (Élet és Irodalom 1958. március 21. 3); Rideg Sándor is él a szólással: „a politikai szegénylegények belezavarodva bagóleső szerepükbe, látva, hogy hiába csókolnak kezét a szerkesztőségi titkárnőnek, szintén *letették a lantot*” (Kortárs 1962. 10 : 1505).

Zsoldos Jenő

Gubera, guberál. A címben felvett főnév alakú szót szótáraink nem ismerik. Az ige a TájSz.-ban szerepel, mint Zala megyéből gyűjtött kártyázási műszó, de szerte az országban is előfordul (vö. Nyr. 43 : 267, 269). Az ÉrtSz. ugyanezt a jelentést másodiknak hozza, elsőként utalva a 'Bányaüzemben, szeméttelenen . . . kutatva turkál', illetőleg 'úgy turkálva szedget' jelentésre. A fő eredetéről legutóbb Zolnai Béla bizonyította meggyőzően, hogy „. . . a *guba* 'pénz' szónak semmi köze a *guba* 'tészta' tájszóhoz, ellenben összefügg a *guberál* igével, utóbbi pedig végső elemzésben héber eredetű” (MNy. 49 : 100). — E két szó igen általánosan elterjedt a debreceni—Debrecen környéki gyermekek nyelvében, mint a *golyózásjáték*val kapcsolatos műszó. Amikor a soron következő játékos 2—5 méterrel a *szingric* (porban meghúzott határvonal) elé áll, és a kihelyezett golyókra céloz, a többiek vagy közülük egyesek ezt kiálthatják feléje: „*Gubera, gubera, sicc mellé!*” E szavakkal egyenértékű, ha az egyik gyerek odaugrik a kitett golyókhoz, és a porba egy kört rajzol köréjük. A célzó vagy nem reagál ezekre a — közösség által nem akadályozott, mintegy a játékot nem kötelezően, de megengedhető módon kísérő — cselekedetekre, vagy azt mondja: „*Ne guberálj!*” Maga az akció (szavak vagy tettek formájában) szintén a *gubera* nevet viseli. Ezek szerint a *gubera*, fenti funkcióján túlmenően, 'bizonyos szavak mondása vagy jelképes cselekedet végrehajtása golyózáskor, a játékban levő versenyző eredményességének csökkentése reményében'.

Ugyanezek a gyermekek *cicázás* közben ezt kiabálják a fogónak (*cicá-nak*): „*Sós a vérem, paprikás, aki rám üt, babonás!*” Sebestyén Árpád szíves közléséből tudom, hogy Szabolcsban viszont a *bigézést* kíséri egy mondóka: „*Babona, babona, üss mellé*” végsorral. Lehetséges tehát, hogy a funkcióban eredetileg e két háromtagú szó egyike állt, esetleg egy harmadik, eddig ismeretlen háromtagú szó vagy szókapcsolat, mely népetimologikusan lett egyik helyen *babona*, a másikon — *gubera*.

A „gubera” érdekes általános jeltani szempontból is. Itt ugyanis, mint számos más folklórjellegű ténynél, tisztán jelviszonyról van szó. A játékost nem kézzel, elgáncsolással stb. igyekeznek megakadályozni eredményességében, hanem olyan (szavakban vagy tettekben megnyilvánuló) akcióval, melynek a golyózással oksági kapcsolata nincs. Igen jellemző a „gubera” két, egyenértékű vagy egymást kiegészítő megjelenési alakja is: hasonló módon vagy bizonyos beszédhangsört hallatunk, vagy a kalapunkat emeljük meg (esetleg mind a kettőt együtt) a „köszönés” aktusának végrehajtása céljából.

Ugyanezek a debreceni—Debrecen környéki gyermekek egyébként, akik, íme, mint modern kis k u r u z s l ó k, a porba rajzolt k ö r r e l kívánnak valamit elérni, néhány évvel ezelőtt, futó divatként, óvodás kortól kisiskoláskorig, gyakorta éltek ezzel a fenyegető kifejezéssel: „Úgy seggbe rúglak, hogy eléred a második [harmadik stb. — sor-számnév itt mindig szerepelt] szputnyikot”. Tudati világukra tehát nyilván nem vet fényt közvetlenül magatartásuk. Ahogy a jelzett életkorban vajmi kevés fogalmuk volt a „szputnyik”-ról, éppúgy, természetesen, nem is sejtik ősi babonázó szertartásuk jelentőségét.

Papp Ferenc

Körte. Beke Ödön (Nyr. 83 : 225) a következő mondatot idézi Szabó Pál egyik könyvéből: „... hihetetlenül erős ember volt. Felveszen... húsz kilás *körtét*, nincs olyan ember tán, akinek ki ne húzná az ujját” (Harangoznak. Bp., 1955. 121). Annak ellenére, hogy sem a MTsz., sem a NySz. ezt nem közli, a szónak 'súly' jelentést tulajdonít Beke, amiben Csúry Bálint Szamosháti szótára és Bálint Sándor Szegedi szótára is támogatja.

Beke megfejtésének helyességét, valamint a szó elterjedését mutatják az alábbi adatok.

Herman Ottó közli e szót *körtvély* alakban: 'cursor in statera romana. Tisza melléke. Az egykarú mérlegnek... a gömbölyű súlyzója' (A magyar pásztorok nyelvkincese. Bp., 1914. 133). Tihanyról a *körtéscsunt* 'emelytűs mérleg' ismeretes (Herman Ottó: A magyar halászat könyve. Bp., 1887. 2 : 806).

E két adat már sejteti, hogy eredetileg nem akármilyen súlyt neveztek *körté*-nek, hanem csupán azt, amelyet az egykarú mérleghez használtak. Ballagi: TeljSz. 2 : 120 szerint „átvitt értelemben általában a mérlegnél használatni szokott hosszúdad vastömeg; különösen hosszúdad vastömeg, melyet az egykarú mérleg egyensúlyban tartására használnak”.

Baja környékén a *körte* egy körte alakú öntöttvas golyó, amelyből egy kisujjnyi vastagságú kampó áll ki. Élénken emlékszem gyermekkoromból a nagyobbacska fiúk vetélkedésére, ami abból állott, hogy ezt a körtét a mutatóujjal fel kellett venni, majd vízszintesen ki kellett tartani. Az igazi legény az volt, aki a kisujjával is meg tudta ezt csinálni. A MTsz. a Nyitra megyei Pogránról közli a *körtézés* szót 'fiatal legényeknek valamely játéka' magyarázattal, de bővebb leírás nélkül, pedig nyilván a Szabó Pál említette játékról van szó.

A *körte* egyik szólásunkba is belekerült: *Nyakába tette Lackó a körtét* változatban. O. Nagy Gábor világosan látja, hogy a *körte* itt nem gyümölcsöt jelent, hanem azt az eredetileg körte alakú és sokhelyt *körté*-nek is nevezett súlyt, nehezéket, melyet az ingaóra láncára és az ún. római mérleg hosszabbik karjára szoktak akasztani (O. Nagy Gábor: Mi fán terem? Bp., 1957. 226).

A fenti adatsort a magunk gyűjtéséből is kiegészíthetjük. A mérleg említett alkatrészének megnevezéseként *körte* (Baja, Madaras, Bajmok, Jánoshalma, Sükösd, Opályi, Jérek, Uszód, Alsónyék, Réms, Bácsborsód, Gortvakisfalud), *súlykörte* (Baja, Nagyd, Eszter, Vállaj, Hodász, Nagyecsed, Túrkeve, Hajdúböszörmény, Szabadegyháza, Sárszentmiklós, Érpatak, Jászapáti, Előszállás, Magyaralmás, Kisléta, Tataháza, Réms, Gyalla, Bajmok, Nagytapolcsány, Tolna), *mérlegkörte* (Kiskundorozsma, Dunaszentbenedek, Baja), *mázaskörte* (Madaras, Zombor, Bátmonostor), *külökörte* (Tompá) használatos. Több adatközlőnk mondotta, hogy *körté*-nek nevezték a *láncos mázsa* egyensúlyozóját, de amikor később — nagyjából a századforduló táján — mérlegek kezdtek divatba jönni, a már nem körte alakú súlyokat is *körté*-nek nevezték. Erre vonatkozik az ÉrtSz.